

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига I

СРПСКИ ЈЕЗИК – СИСТЕМ И УПОТРЕБА

Уређивачки одбор

- Др Никола Бубања, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Милош Ковачевић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Јелена Петковић, редовни професор

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига I

СРПСКИ ЈЕЗИК – СИСТЕМ И УПОТРЕБА

Крагујевац, 2025.

Нина Ж. Манојловић¹
 Универзитет у Крагујевцу
 Филолошко-уметнички факултет
 Катедра за англистику

ШТА (КО)БАЈАГИ ЗАПРАВО КОДИРА? КОГНИТИВНОПРАГМАТИЧКА АНАЛИЗА²

Предмет истраживања у раду представљају примери који садрже лексему (ко)бајаги. Наведена лексема у речницима се углавном дефинише путем својих синонима – као (*ga*) и *шобож(е)*. Наша анализа показала је да испитивана лексема има два одвојена појавна облика – прагматички маркер (којим се кодира процедура) и прилог (који кодира концепт). Први део анализе спроведене у овом раду представља анализу супституцијом, односно поређење испитиваног прагматичког маркера са два најчешће навођена синонима – као и *шобоже*. Други део представља анализу корпуса у оквиру које су прагматички маркер (ко)бајаги и прилог (ко)бајаги засебно анализирани. Резултати анализе указују на то да прагматички маркер кодира процедуру негирања – у мањој или већој мери – онога што се налази под његовим опсегом. С друге стране, прилог (ко)бајаги (и у својој атрибутивној и супстантивној функцији) кодира концептуално значење синонимно са *лажни/привидни*.

Кључне речи: (ко)бајаги, концептуално значење, процедурално значење, теорија релеванције, прагматички маркер, ехоичка употреба

1. Увод

Лексема (ко)бајаги у речницима наводи се искључиво као прилог и углавном се дефинише преко својих синонима. Рецимо РМС (2007: 126) даје следећу одредницу: *бајаги и бајаги прил. шур. нар. 1. (често с прил. „као”) шобож(е), као, као да. — Она као бајаги пјева. 2. (у служби придева) нејром. шобожњи: ~ лекар.* Стога нама је у овом раду циљ да се подробније испитају семантичке и прагматичке карактеристике наведене лексеме, а кроз анализу примера ескерпираних из Корпуса савременог српског језика Математичког факултета Универзитета у Београду (SrpKor).

Како испитивана лексема има значење и функцију прагматичког маркера којим се кодира процедура, али и прилога који има концептуално значење, у раду ће прво бити представљени основни постулати когнитивно-инференцијалног прагматичког приступа теорије релеванције (Спербер, Вилсон 1986/95, Карстон 2002), са освртом на концептуално-процедуралну дистинкцију (Блејкмор 1987, Вилсон 2011). Након излагања теоријско-методолошког оквира рада следи поглавље посвећено истраживању у оквиру којег ће се, тестом супституције те квалитативном анализом примера, поредити прагматички маркер (ко)бајаги са својим најближим синонимима – прагматичким маркерима као и *шобоже*. Указаћемо на значајне разлике које постоје између прагматичких маркера као и (ко)бајаги када је у питању употреба, али и процедура коју кодирају. Када говоримо о прагматичком маркеру *шобоже*, уочавају се бројне сличности са прагматичким маркером (ко)бајаги по питању ехоичке употребе, односно преношења туђих

1 manoilovic.nina@gmail.com, nina.manoilovic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у овом раду финансирано је по Уговору о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада запослених у настави на акредитованим високошколским установама у 2024. години 451-03-65/2024-03/ 200198.

речи/уверења уз иронично негирање. Дакле, у овој функцији, разлика између *штобоже* и *(ко)бајаги* огледа се највише у стилу/регистру. Након наведене анализе биће изложена квалитативна анализа спроведена на примерима ексцерпираним из корпуса. Анализа указује на то да лексема *(ко)бајаги* има два одвојена значења. Наиме, *(ко)бајаги* може бити прагматички маркер који кодира процедуру негирања (у мањој или већој мери) онога што се налази под његовим опсегом – цела пропозиција или пропозициони конституент. Такође, иста лексема може бити прилог и имати концептуално значење синонимно са *лажно/привидно*.³

2. Теоријско-методолошки оквир

Као што је већ наведено, у овом раду примарна перспектива јесте когнитивно-инференцијални приступ позиције теорије релеванције (Спербер, Вилсон 1986/95, Карстон 2002, Вилсон, Спербер 2012). Према теорији релеванције, комуникација почива на два основна принципа – когнитивном и комуникативном принципу релеванције. Према првом принципу људска когниција тежи ка максимизацији релеванције, док према другом принципу сваки вербални и невербални демонстративни стимуланс носи претпоставку о сопственој оптималној релеванцији. Релеванција представља однос постигнутих когнитивних ефеката и уложеног напора – сразмерна је броју когнитивних ефеката, односно обрнуто сразмерна уложеном напору. Оптимално релевантан стимуланс довољно је релевантан да привуче саговорникову пажњу и оправда уложени напор, али и најрелевантнији могући у складу са говорниковим способностима и склоностима. У потрази за релеванцијом, саговорник се користи стратегијом најмањег напора – интерпретативне хипотезе о тумачењу говорниковог исказа формирају се према редоследу њихове приступачности и процес се завршава када саговорник задовољи сопствено очекивање релеванције датог исказа (или ако до очекиване релеванције не може доћи). Интерпретативне хипотезе формирају се брзо и онлајн, и могу бити јаче или слабије саопштене. Наиме, што је већа разлика између кодираних и саопштеног садржаја, то је експликација⁴ слабија. Импликација⁵ је јака уколико је неопходна за разумевање говорниковог значења, док слабе импликације нису изразито манифестне⁶ и за њихово извођење углавном је одговоран саговорник.

Што се тиче експлицитног плана комуникације, конституенти исказа могу на различит начин бити прагматички обогаћени. Када се под опсегом прагматичког маркера *(ко)бајаги* налази реченични конституент, долази до негирања концептуалног садржаја датог конституента, док остатак пропозиције остаје де-

3 Ова појава није специфична само за српски језик. Такви случајеви потврђени су и у енглеском језику. Наиме, у енглеском језику постоји каузално *because* које кодира концепт и везник је, и некаузално *because* које кодира процедуру и представља инференцијални прагматички маркер. Такође, лексема *well* може бити прилог (концептуално значење) али и дискурсна партикула (у личној комуникацији са Мирјаном Мишковић-Луковић).

4 Експликација је „пропозиција која се саопштава у исказу ако настаје развојем (тј. прагматичким обогаћењем) једне од логичких форми кодираних у исказу или развојем реченичног дела логичке форме исказа” (Мишковић-Луковић 2018: 131).

5 Импликација је „саопштена пропозиција која није експликација: претпоставка која се искључиво изводи прагматичком инференцијом; говорникова намеравана контекстуална претпоставка (имплицирана премиса) или контекстуална импликација (имплицирани закључак)” (Мишковић-Луковић 2018: 133).

6 Манифестност претпоставке је „[с]тепен до ког је појединац способан да ментално представи неку претпоставку и да је у датом тренутку сматра истинитом или вероватном” (Мишковић-Луковић 2018: 142).

скриптиван (то јест истиносно условљен садржај). Неки други прагматички маркери (нпр. прагматички маркер *као* како ћемо видети у наредном одељку) могу кодирати процедуру за формирање *ad hoc* концепта, односно формирање значења специфичног за дати случај употребе израза, а које се конструише на основу кодираног (лексичког) концепта, контекстуалних информација и очекиване релеванције (Карстон 2002, Вилсон, Карстон 2007). Концепт *ad hoc* јесте саопштени концепт који представља конституент пропозиције исказа, а који настаје сужавањем/ојачавањем (инференцијални процес при којем долази до сужавања денотације)⁷ и/или ширењем/слабењем (инференцијални процес при којем долази до ширења денотације)⁸ лексичког концепта који је конституент логичке форме. С друге стране, прагматички маркер *(ко)бајаџи* може под својим опсегом имати и целу пропозицију и тада експлицитном плану комуникације доприноси у оквиру експликатуре вишег реда⁹ – изражавање дисоцијативног става говорника.

У оба наведена случаја лексема *(ко)бајаџи* функционише као прагматички маркер и има процедурално значење. Као примере јединица које кодирају процедуру Блејкмор (1987) је означила лексеме које су у оквиру грајсовске прагматике представљали стандардне случајеве конвенционалне имплицатуре – *therefore, moreover, but* ('стога', 'штавише', 'али'). Она у овој студији своје поље интересовања проширује и на *so, after all* и *and* ('дакле', 'ипак', 'и') и сл. и закључује да овакви изрази не доприносе истиносно-условљеном садржају, то јест основној пропозицији исказа, већ да функционишу као филтери или индикатори прагматичких инференција које саговорник треба да спроведе. На пример, употребом конектива *али* кодира се процедура да је пропозиција коју овај везник уводи на неки начин контрадикција у односу на претходну пропозицију (експлицитно или имплицитно саопштену). Дакле, уместо кодирања конституентна репрезентационог садржаја исказа, процедурални изрази указују на / воде / ограничавају / усмеравају инференцијални процес. Према оваквом приступу процедурално значење не би било део експлицитног плана исказа, нити истиносних услова исказа. Међутим, постоје случајеви процедуралних израза (као што су заменице и демонстративи) који утичу на истиносне услове исказа иако не доприносе пропозиционом садржају (Карстон 2002). Поред заменица и демонстратива који кодирају процедуралне информације и олакшавају прагматички процес додељивања референције, постоје различити елементи језичке форме (императив, конјуктив, обрнути ред речи, интонација и сл., као и неке речце и маркери) који ограничавају процес инференције експликатура вишег нивоа¹⁰ (Вилсон и Спербер 1993).

Међутим, како ћемо видети у нашој анализи, лексема *(ко)бајаџи* може имати и концептуално значење и тада говоримо о прилогу *(ко)бајаџи*. У оваквим случајевима прилог *(ко)бајаџи* (и у својој атрибутивној и супстантивној функцији) представља конституент репрезентационог садржаја исказа који доприноси истиносним условима исказа којег је део.

7 Прецизније, „податак из енциклопедијског улаза у концептуалној адреси прелази у логички улаз као дефиниционо својство” (Мишковић-Луковић 2018: 141).

8 Наиме, долази до „занемаривања податка из логичког улаза у концептуалној адреси те одбацивања дефиниционог својства концепта” (Мишковић-Луковић 2018: 141).

9 Експликатура вишег нивоа јесте опис (говорног чина, пропозиционог става) у који се умеће основна пропозиција исказа.

10 Постоје и изрази који имају концептуално значење, а не доприносе истиносно-условљеном садржају исказа већ фигурирају у експликатурама вишег реда. Атитудинални и неки илокуциони реченични адвербијали (нпр. *срећом, искрено* итд.) део су експликатуре вишег реда, а не основне пропозиције исказа иако кодирају концепте.

Први део део анализе има једноставан методолошки поступак. У примерима преузетим из когнитивнопрагматичких студија које су за предмет имале прагматичке маркере *шобоже* и *као*, наведени маркери замењивани су испитиваним прагматичким маркером *(ко)бајаги*. Након тога упоредили смо процедуре које се датим прагматичким маркерима кодирају како бисмо прецизније утврдили сличности и разлике између њих. Квалитативни део анализе подразумева класификацију примера ексцерпираних из *SrpKor*, те њихову анализу. Примери су најпре подељени на оне у којима је атестиран прагматички маркер *(ко)бајаги* и на оне у којима је атестиран прилог *(ко)бајаги*. Прва група примера даље је разложена на оне примере у којима се под опсегом испитиваног прагматичког маркера налази цела пропозиција и на оне у којима се под опсегом испитиваног прагматичког маркера налази пропозициони конституент. Анализа значења прагматичког маркера и прилога спроведене су засебно.

3. Анализа

У делу 3.1. прво ће бити представљена упоредна анализа, односно испитаћемо однос прагматичког маркера *(ко)бајаги* и његова два најближа синонимна прагматичка маркера – *као* и *шобоже*. Овом анализом утврдићемо очекивана значења испитиване лексеме, која ће бити проверена у корпусу (део 3.2. и 3.3). Анализа корпуса показује да постоје значајне разлике када су наведене синонимне лексеме у питању. На крају, у делу 3.3, биће представљена анализа примера у којима *(ко)бајаги* има концептуално значење, односно примера у којима је испитивана лексема прилог.

3.1. Упоредна анализа: прагматички маркери *(ко)бајаги* наспрам *шобоже* и *као*

Као што је већ наведено у уводном делу, прагматички маркер *(ко)бајаги* дефинише се преко својих синонима, и то *шобож(е)* и *као (га)*. Међутим, поређењем са резултатима истраживања која су за предмет имала *као* или *шобоже* долази се до закључка да постоје значајне разлике између датих лексема, посебно када је лексема *као* у питању.

Испитујући лексему *шобоже* у политичком дискурсу, Дедаић (2005) закључује да, иако *шобоже* има само процедурално значење, његова илокуциона снага појачана је преношењем значења из народне етимологије (енг. *folk etymology*). Она даље примећује да парентетички израз *шобоже* има искључиво процедурално значење, по чему се разликује од реченичних адвербијала који кодирају концептуално значење, али да је ипак могуће да због уписа народне етимологије (везане за лексему *боџ*) наведени израз лежи на граници између процедуралног и концептуалног значења (Дедаић 2005: 668–669). За разлику од израза *наводно* којим се изражава говорничково необавезивање на истинитост пропозиције под његовим опсегом, *шобоже* изражава отворено негирање пропозиције у оквиру пренетог (туђег) говора уз ироничан тон који сугерише подругљивост (Дедаић 2005: 668). Као и други парентетички изрази, *шобоже* обавља функцију коментара којим наглашава илокуциону снагу исказа или говорников став према исказаној пропозицији (Дедаић 2005: 670).

Надаље, опсег прагматичког маркера *шобоже* може бити и клауза, али и њен део, те овај израз не припада класи парентетичких реченичних адвербијала. Илуструјемо следећим примером (преузето из Дедаић 2005: 671):

- 1) Зато се бојим да би генерал Норак могао страдати баш од оних који га сада тобоже штите.

Наведени пример, објашњава даље, илуструје ехоичку употребу, а истиносни услови остали би непромењени уколико би се *тобоже* уклонило из реченице. Дакле, како Дедаић (2005) наводи, *тобоже* кодира процедурални садржај који не доприноси истиносним условима исказа¹¹, а кодирано процедурално значење фигурира на експлицитном плану комуникације као део експликатуре вишег реда. Овде можемо да приметимо да је употреба прагматичког маркера *(ко)бајаџи* паралелна наведеној употреби парентетичког израза *тобоже*:

- 1а) Зато се бојим да би генерал Норак могао страдати баш од оних који га сада (ко)бајаги штите.

Употребом израза *тобоже* изражава се надређени став говорника у односу на треће лице чије мишљење или веровање ехоички наводи, те се говорник означава као епистемички ауторитет и саговорник се позива да усвоји говорников епистемички став (Дедаић 2005: 673). Сматрамо да је наведена употреба паралелна употреби прагматичког маркера *(ко)бајаџи*, који такође представља маркер ехоичког дисоцијативног става. Међутим, поред разлике у стилу и регистру (прагматички маркер *(ко)бајаџи* мање је формалан¹²), *(ко)бајаџи* може под својим опсегом имати и конституент пропозиције. Осим тога, за разлику од *тобоже*, *(ко)бајаџи* може имати концептуално значење, с тим да тада више није у питању прагматички маркер већ прилог.

С друге стране, употребом *као* често се наглашава апроксимација или несигурност у пропозициони садржај. Илуструјемо следећим примерима (преузето из Мишковић-Луковић 2010: 71):

- 2) Пријатељ му се као мало устеже.
- 3) Ја, коо велим, већ смо се добро упознали.

Уколико бисмо *као* заменили са *(ко)бајаџи*, у првом примеру не би дошло до наглашавања апроксимације, већ тога да говорник сматра да је неосновано оно што је под опсегом лексеме *бајаџи* (да се *мало устеже*). С друге стране, испред глагола говорења, *(ко)бајаџи* упућује на говорников став према пропозицијом садржају, односно говорникову неискреност у вези са пропозиционим садржајем исказа.

- 2а) Пријатељ му се (ко)бајаги мало устеже.
- 3а) Ја (ко)бајаги велим, већ смо се добро упознали.

Сличности између *(ко)бајаџи* и *као* уочавају се када се нађу у оквиру питања, јер минимализују очекивани неповољни значај одговора (Мишковић-Луковић 2010: 71):

- 4) А као зашто?

11 У овом раду испитује се концептуално-процедурална дистинкција, док истиносни услови нису предмет наше анализе. Како је у питању интерпретативна употреба језика, истичемо да се она заснива на сличности, не на истинитости. Стога се у нашој анализи оградајујемо од овог одређења.

12 Наведени закључак ослања се на запажање да се прагматички маркер *тобоже* јавља у новинским чланцима и јавним обраћањима (в. Дедаић 2005) и најчешће упоређује са *наводно*. Ово не значи да се *(ко)бајаџи* не јавља у новинском функционалном стилу (в. пример 15 у одељку 3.2), али је мање заступљен.

Овде се, ипак, примећује и разлика, јер се употребом прагматичког маркера (ко)бајаги уједно антиципира неистинитост одговора:

4а) А (ко)бајаги зашто?

Паралелна употреба лексема као и (ко)бајаги најизраженија је у случају када се указује на то да је оно што је под њиховим опсегом више привидно него стварно. Илуструјемо следећим примерима (преузето из Мишковић-Луковић 2010: 72):

5) Царица, која је дотле као спавала, отвори очи.

6) Као наводно/тобоже хоће да се уда.

У примеру 6) као је окидач за релевантну инференцију о томе на који начин треба интерпретирати пропозицију – дакле доприноси формирању експликатуре вишег реда и то да је говорник скептичан у вези са наведеним браком. Међутим, прагматички маркер (ко)бајаги био би окидач за нешто другачију експликатуру вишег реда – говорников став да је оно што је под његовим опсегом неистина. У том смислу значење прагматичког маркера (ко)бајаги ближе је значењу лексема наводно и тобоже, о чему додатно говори и дистрибутивна блокираност – (ко)бајаги за разлику од као не може да се комбинује са наводно и тобоже (* (Ко)бајаги наводно/тобоже хоће да се уда).

Лексема као поставља процедурална ограничења за прагматички процес формирања експликатуре кроз процес формирања *ad hoc* концепта, то јест функционише као индикатор типа *ad hoc* концепта који треба формирати (Мишковић-Луковић 2010: 74, 81). Илуструјемо следећим примером (преузето из Мишковић-Луковић 2010: 81):

7) Сунчала се као цео дан, а оно ништа.

У наведеном примеру саопштени концепт цео дан* слабији је од кодираног (лексичког). Окидач за слабљење лексичког концепта могла би бити и лексема (ко)бајаги и саопштени концепт такође не би садржао све информације из логичког и енциклопедијског улаза кодираног концепта. Међутим, лексема (ко)бајаги овде би негирала већину тих информација кодираног концепта тако да се пре може говорити о негирању него слабљењу концепта. О овоме ће бити више речи у делу 3.2.

Такође, у оквиру преношења туђих речи/мисли/веровања као и (ко)бајаги функционишу као маркери ехоичке употребе. Међутим, док као може указивати на недословно (апроксимативно) преношење туђих речи, као и на ироничан став према пренетом пропозиционом садржају, (ко)бајаги увек доприноси релеванцији на нивоу експликатуре вишег реда – као маркер ироније. Илуструјемо поређењем примера 8) (преузето из Мишковић-Луковић 2010: 84) и 8а):

8) А: И шта Маја рече?
Б: Као, доћи ће по мене.

8а) А: И шта Маја рече?
Б: (Ко)бајаги, доћи ће по мене.

У примеру 8) саговорнику је олакшано долажење до намеравање интерпретације да је цитирани материјал недословна интерпретација приписане мисли. Осим слабљења експликатуре на овај начин, као може бити окидач за експликатуру вишег реда, то јест искази уведени са као неретко имају примесу ироније (Мишковић-Луковић 2010: 85). С друге стране, у оквиру исказа 8а) (ко)бајаги је

недвосмислено окидач за експликатуру вишег реда – изражавање говорниковог става да је скептичан по питању цитираног материјала или пак да је сигуран у његову неистинитост.

Дакле, на крају овог дела анализе могу се издвојити два битна закључка:

- I) Од свих употреба маркера *као* испитивани прагматички маркер (*ко*) *бајаџи* може 1) доприносити релеванцији у оквиру експликатуре вишег реда (скептичан или ироничан став према пропозиционом садржају) и 2) бити окидач слабљења лексичког концепта (али не као окидач за формирање *ad hoc* концепта, већ долази до слабљења у далеко већој мери, те се пре може говорити о негирању кодираног концепта). Заправо, свако (*ко*) *бајаџи* може се заменити са *као*, али не и обратно. С друге стране, лексема *шобож* дели далеко више сличности са (*ко*) *бајаџи*.
- II) Уочени однос између лексема *као* и (*ко*) *бајаџи* говори у прилог тези да је током говорне употребе у историјском развоју дошло до фузије (*coalescence*) двеју лексема – *као* и *бајаџи*, те да се више не прави разлика између облика *бајаџи*, *као бајаџи* и *кобајаџи*. Дакле, посреди није принцип семантичке композиционалности, већ срастање скупина двају прагматичких маркера – иначе би морала постојати разлика у значењу између облика *бајаџи* и *κ(а)обајаџи*.

3.2. Анализа корпуса: прагматички маркер

У оквиру овог дела рада биће представљена различита значења и употребе прагматичког маркера *бајаџи* (као и повезаних облика – *κ(а)о бајаџи* и *кобајаџи*) на примерима ексцерпираним из корпуса СрпКог. Основна процедура коју овај маркер кодира јесте негирање садржаја који се налази под његовим опсегом.

Испитивани прагматички маркер може под својим опсегом имати целу пропозицију или пропозициони конституент. Када се (*ко*) *бајаџи* односи на целу пропозицију, маркира исказивање дисоцијативног става говорника на веома сличан начин као и прагматички маркер *шобож(е)*:

- 9) Мајка га измлатила што је бајаџи појео неки скоруп, а он га ама ни окусио није, нити је имао појма о њему.
- 10) Не толико тада љут и бесан на њега, сина, колико на њу, на ту њену тобож толику љубав према њему, те зато, што га бајаџи толико воли, једнако лаже за њ и оволико га упорно брани, као да га само она воли, као да је само њен син, и само му она добро жели.
- 11) – А што питаш и мог се одговора унапред бојиш? Значи, и сам признајеш да сам истину казао. – Ти Ивана не волиш. Иван се неће полакомити на новац. – Бајаџи! А лепота Катарине Ивановне?
- 12) Држава, која је као бајаџи дигла руке од директних интервенција у сетвене планове и откуп, доноси уредбу о забрани извоза жита, подиже царину на увоз, а пошто нема ваљане механизме да смањи тржишне тензије, ишчуђава се што сељаци неће да продају жито јер чекају вишу цену, а пекари месе нове цене хлеба.

У примерима 9–12) допринос релеванцији испитиваног прагматичког маркера налази се у оквиру експликатуре вишег реда која представља говорников скептичан став према садржају пропозиције – наиме, да је говорник скептичан

у вези са тиме да је 'Х појео неки скоруп' (пример 9) или да 'га Х толико воли'¹³ (пример 10) итд. У примерима 11) и 12) није у питању само скептичан, већ и ироничан став према материјалу који потпада под опсег израза (ко)бајаги. Експликатуре вишег реда биле би 'глупо/наивно је помислити/веровати да П', где би П било 'Иван се неће полакомити на новац' (пример 11), односно 'држава је дигла руке од директних интервенција у сетвене планове и откуп' (пример 12). У овим примерима значење израза (ко)бајаги најближе је значењу израза *шобож(е)* као маркера ироније (в. Дедаић 2005). Маркирање ироничног става према позиционом садржају најизраженије је када се лексема (ко)бајаги нађе у оквиру преношења туђих речи:

- 13) Она је најпре негирала да је вирус вехабизма захватио овдашње муслимане, онда су признали да вехабија има и кобајаги осудили њихово деловање, а сада би да их уведу у легалне токове Исламске заједнице у БиХ.
- 14) А чиме правдају они ту примедбу? – Кажу, бајаги, да су још гладни и траже неко лако месо као што је патка, рак или нека фина риба.
- 15) Дилема је лажна не зато што су борба за Косово и приступање ЕУ, тобоже, «паралелни процеси», независни један од другог, или због тога што ће се, као бајаги, "српски интерес на Косову моћи боље бранити из Европске уније".¹⁴
- 16) А кад је пушио, никоме ни један дим! Бајаги, ми не смемо да пушимо, јер, вели, кад би апсанција видео како нам даје да повучемо дим, онда би њега затворили.

У наведеним примерима (ко)бајаги функционише као маркер ироничног порицања у оквиру ехоичке употребе језика. Његовом употребом саопштава се ироничан став према материјалу који потпада под његов опсег (да су осудили деловање вехабија (пример 13), да су још гладни (пример 14), да ће се српски интерес на Косову моћи боље бранити из Европске уније (пример 15) итд.). Дакле, за разлику од *као* у истој употреби, којим се саопштава скептичност према пропозиционом садржају, употребом маркера (ко)бајаги исказује се јасан дисоцијативни став. То се додатно види паралелном употребом (ко)бајаги и *шобоже* у примеру 15), у којем оба израза кодирају исто процедурално значење – иронично порицање (в. Дедаић 2005). Такође, као што можемо видети у примеру 16), када стоји на почетку реченице, (ко)бајаги не само да модификује потоњу клаузу, већ повезује јединице дискурса одвојене у засебне реченице. У овој позицији упућује саговорника како да интерпретира клаузу која следи, што је особина дискурзивног везника (уп. Дедаић 2005: 670). Иако није везник, (ко)бајаги може да добије извесну конективну функцију (форма *Р (ко)бајаги Q*) и да испољава особине повезане са способношћу аргументације и убеђивања. Ову употребу илуструјемо још једним примером који не спада у преношење туђих речи и где (ко)бајаги нема улогу маркера ироничног става:

- 17) То је Љубин проналазак. Бајаги ситан, али чест и слadak, да га живог једеш.

¹³ У наведеном примеру исти став исказан је и у оквиру израза *њену шобож шилику љубав*.

¹⁴ Наведени пример представља и једну од ређе атестираних употреба испитиваног маркера у оквиру новинског стила. Овде је у питању колумна која има мање формалан карактер од новинског чланка.

У уској вези са примерима у оквиру навођења туђих речи/мисли/веровања стоје и примери где се испитивана лексема налази уз глагол говорења или у оквиру питања:

- 18) Стављајући у дејство провокацију ко бајаги кажем: «Дајте га светости позовите на кршћанску одговорност, према потреби давања десетице».
- 19) Ви се бојите тог милиона? – исклиби се Гања. – А ти га се, бајаги, не бојиш?
- 20) Какво злочинство? Каквом убици? Шта ти то говориш? Аљоша застаде као укопан, застаде и Ракитин. – Каквом? Бајаги не знаш? Кладим се да си већ и сам о том мислио.

Пример 18) илуструје употребу прагматичког маркера *(ко)бајаги* уз глагол говорења и, као што смо и нагостили у оквиру одељка 3.1, упућује на говорников став према пропозиционом садржају, односно на то да је говорник неискрен у вези са пропозиционим садржајем исказа. У оквиру ове употребе разликује се од израза *као* који уз глагол говорења изражава говорникову несигурност у тачност/прецизност преношења пропозиционог садржаја (в. Мишковић-Луковић 2010: 71). С друге стране, примери 19) и 20), у оквиру којих је испитивана лексема део питања, пример је синонимне употребе са лексемом *као*, јер се минимализује очекивани неповољни значај одговора (в. Мишковић-Луковић 2010: 71).

Овде треба издвојити и случајеве у којима није потпуно јасна демаркација између процедуралног прагматичког маркера и концептуалног прилога. Наиме, може се поставити питање да ли говорник изражава свој став о неистинитости пропозиције под опсегом прагматичког маркера *(ко)бајаги* (интерпретативна функција) или описује стање ствари (дескриптивна функција):

- 21) Дечко потрча што је игда могао, па се задржа корак-два испред цвета, а онда шаком закрили очи и стаде да гледа низ улицу, као бајаги да је пронашао тамо нешто врло занимљиво, баш у томе правцу.
- 22) Том се прави невешт, није је бајаги ни запазио.

Уколико *(ко)бајаги* посматрамо као прагматички маркер, у примерима 21) и 22) његовом употребом саопштава се коментар да је *привидно П* (где је *П* пропозиција коју модификује испитивани прагматички маркер). На пример у исказу 22) имаћемо 'привидно је Том није ни запазио', то јест негира се садржај пропозиције, односно изражава се став говорника да пропозиција под опсегом прагматичког маркера *(ко)бајаги* није тачна/истинита.¹⁵ Такође, наведене примере могуће је интерпретирати као описивање стања ствари од стране говорника – да се субјекат претвара да је извршио радњу (*претварајући се да је пронашао* [...] / [...] *претвара се да је није запазио*).

На крају, на сличан начин као и прагматички маркер *као*, прагматички маркер *(ко)бајаги* може под својим опсегом имати део исказа (конституент пропозиције). Под опсегом испитиване лексеме могу се наћи различите врсте речи, као што се може видети у примерима 23–26). Уколико модификује реченични конституент, онда кодира процедурално значење негирања кодираног садржаја. За разлику од типичног формирања *ad hoc* концепта, овде се не иде од лексичког (кодираног) ка саопштеном значењу, већ ка поништавању одре-

15 У примеру 14) видимо да је значење привида / дисоцијативног става појачано и изразом *прави невешт*.

ћеног кодираног концепта у мањој или већој мери. Резултат је концепт чије је значење минимално или нимало једнако значењу кодираног концепта, а у зависности од целокупног контекста:

- 23) Али ко бајаги гавран више не чека нове страшилове песме, него и сам ко бајаги гавран измисли једну своју ко бајаги поезију... И ко бајаги гавран брзо издекламује своју декламацију.
- 24) Замислите само, траже да им Станковић пре избора достави неке кобајаги извештаје и програме, па ће тек онда, у зависности како им се то свиди, дићи руку!
- 25) Око 1960. ленију су, кобајаги асфалтирали. Асфалт се поломио, стално га крпе и поправљају.
- 26) Три пута је, каже, силазила, и три пута се домаћица, као бајаги случајно, стушила за њом, да би јој онемогућила оно што је бабама немогуће.

Пример 23) илуструје употребу прагматичког маркера (ко)бајаги у којој долази до потпуног негирања (одбацивања) кодираног садржаја пропозиционог конституента који се налази под опсегом дате лексеме. На сличан начин, у примеру 26) кодирани концепт случајно у потпуности се негира, те заправо *као бајаги случајно* управо значи *намерно*. У другачијем контексту може доћи до негирања дела кодираног садржаја. У примеру 25) због контекста се не може у потпуности одбацити целокупан садржај кодираног концепта асфалтирати, већ се задржавају информације из логичког уноса лексичког концепта ('прекри(ва) ти улице, путеве, цесте асфалтом'), с тим да се може рећи да податак из енциклопедијског улаза у концептуалној адреси прелази у логички улаз као дефиницијско својство – да је материјал (асфалт) у питању лошег квалитета, односно да је само постављање асфалта лоше урађено. Заправо, у овом примеру саопштени концепт постаје атрибутивни – 'асфалтирали [као што би они рекли или неки (наивно) помислили]'. Ово не значи да се употребом лексеме (ко)бајаги кодирају различите процедуре, од којих је једна формирање *ad hoc* концепта, већ да је кодирана процедура управо та да се оно што је под опсегом испитиване лексеме, у зависности од контекста, у мањој или већој мери негира. На пример, у исказу у примеру 24) садржај кодираног концепта извештај (и програм) одбацује се у већој мери, те је оно што говорник намерава да саопшти *минимално извештај / симулација извештаја*, односно потенцијално атрибутивни концепт 'извештај [као што би они рекли или неки (наивно) помислили]'. Да у питању није формирање *ad hoc* концепта (односно само слабење кодираног концепта извештај), додатно потврђује и употреба лексеме *неки* испред *кобајаги* која управо кодира процедуру апроксимације. Без прагматичког маркера *кобајаги* у изразу *неки извештај* саопштени *ad hoc* концепт извештај* слабији је од кодираног и указује на апроксимацију – некакав извештај / нешто што има довољно сличности са извештајем и сл. Прагматички маркер *кобајаги* кодира додатну процедуру негирања концепта под његовим опсегом.

3.3 Анализа корпуса: концептуално значење прилога (ко)бајаги

Поред прагматичког маркера (ко)бајаги, који кодира процедуру негирања садржаја под својим опсегом, у нашем корпусу атестирани су и примери у којима испитивана лексема има концептуално значење:

- 27) Можда то малом мачку није јасно, као што му није јасно шта је то одистински, а шта је ко бајаги, ни шта је сан, а шта му се озбиљно причињава.
- 28) Сама форма лимерика, која нам даје миг да контекст сматрамо апсурдним, ироничним и као бајаги, такође је део дискурса јер нам Лир већ избором ове форме саопштава да треба да се смејемо причи која би иначе могла да нас расплаче кад би била испричана дискурсом Њујорк тајмса.
- 29) Постојање се измеће у симулакрум, како рече Бодријар, а наш народ је то поједноставио у – кобајаги.
- 30) Тај протест ће бити кобајаги, јер код нас је све увек кобајаги. Ми смо кобајаги били за краља и отаџбину, па смо кобајаги били за Тита, па смо кобајаги били за Милошевића, па смо кобајаги били против целог света за рачун неколико дрипаца, па смо сад кобајаги за Европу. Коштуница не може да буде друго него кобајаги за Европу.

У наведеним примерима видимо да је *(ко)бајаги*¹⁶ конституент основне пропозиције исказа и то у значењу синонимним са придевом *лажни* (супротно од *одистински* у примеру 27)), односно именицом *симулакрум* (пример 29)), те значењем паралелним са *ајсурдно* и *иронично* (пример 28)). У том истом значењу (*лажно*, *фиктивно*, *привидно*) јавља се и у оквиру прве реченице у примеру 30). Међутим, већ у наставку текста уочава се кодирање процедуре, и то ироничног става говорника према пропозиционом садржају ('да смо били за краља и отаџбину', 'да смо били за Тита' итд.). Видимо да се, и то у оквиру истог текста, неометано могу користити прагматички маркер *(ко)бајаги* и прилог *(ко)бајаги*. Такође, овде је веома битно напоменути да се прилог *(ко)бајаги* далеко чешће среће у придевској функцији (примери 27), 28) и 30)) или чак као супстантив (пример 29) у којем врши функцију именице).

4. Закључак

У раду је испитивана употреба лексеме *(ко)бајаги* са циљем утврђивања да ли дата лексема кодира концептуално или процедурално значење. Анализом примера утврђено је да наведена лексема има процедурално значење када врши функцију прагматичког маркера. У овој функцији *(ко)бајаги* под својим опсегом може имати целу пропозицију или само пропозициони конституент. У оба случаја основна процедура коју овај маркер кодира јесте негирање садржаја који се налази под његовим опсегом у мањем или већем степену. Када је цела пропозиција у опсегу прагматичког маркера *(ко)бајаги*, не постоји основна експликатура исказа, већ неексплицирана пропозиција. Како је у питању интерпретативна употреба језика која се заснива на сличности, у раду се нису разматрала питања истиносних услова. Уколико модификује читаву пропозицију, наведени маркер може додатно бити и маркер ироничног става. Уколико се под његовим опсегом налази конституент пропозиције, долази до негирања садржаја кодираног концепта у мањој или већој мери (док остатак пропозиције остаје истиносно условљен садржај). У којој мери ће кодирани концепт бити негиран, зависи од целокупног контекста исказа.

¹⁶ Када је у питању концептуално значење, у нашем корпусу лексема *бајаги* најређе је атестирана, а далеко чешћи облици су *ко бајаги*, *кобајаги* и *као бајаги*.

С друге стране, прилог (ко)бајаџи (као прилог, али у придевској и супстантивној функцији) има концептуално значење и то синонимно са *лажно*, *привидно*, *неистинитио*. Могуће је да се процесом прагматизације током времена и употребе на дијахронијском плану развио испитивани прагматички маркер, те да је лексема (ко)бајаџи постепено губила своје семантичко (концептуално), а попримала прагматичко (процедурално) значење. Свакако оваква разматрања превазилазе опсеге анализе спроведене у овом раду, али могу бити предмет потоњих истраживања из области дијахронијске прагматике.

Литература

- Блејкмор 1987: D. Blakemore, *Semantic Constraints on Relevance*, Oxford: Blackwell.
- Вилсон 2011: D. Wilson, The Conceptual-Procedural Distinction: Past, Present and Future. In: *Procedural meaning: Problems and perspectives*, Brill, 1–31.
- Вилсон и Карстон 2007: D. Wilson, R. Carston, A unitary approach to lexical pragmatics. *Pragmatics*, Palgrave Macmillan, 230–259.
- Вилсон и Спербер 2012: D. Wilson, D. Sperber, *Meaning and Relevance*, Cambridge: Cambridge.
- Вилсон и Спербер 2002: D. Wilson, D. Sperber, Truthfulness and relevance, *Mind*, 111, 583–632.
- Вилсон и Спербер 1993: D. Wilson, D. Sperber, Linguistic form and relevance, *Lingua*, 90, 1–25.
- Дедаић 2005: M. N. Dedaić, Ironical denial: *tobože* in Croatian political discourse, *Journal of pragmatics*, 37(5), 667–683.
- Карстон 2002: R. Carston, *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*, Oxford: Blackwell.
- Мишковић-Луковић 2018: М. Мишковић-Луковић, Прагматика, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Мишковић-Луковић 2010: M. Mišković-Luković, Markers of conceptual adjustment: Serbian *baš* and *kao*, In: M. Dedaić and M. Mišković-Luković (eds), *South Slavic Discourse Particles*, John Benjamins, 65–89.
- Спербер и Вилсон 2008: D. Sperber, D. Wilson, (2008). A deflationary account of metaphors, In: R. Gibbs (ed), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge, 84–105.
- Спербер и Вилсон 1998: D. Sperber, D. Wilson, The mapping between the mental and the public lexicon, In: P. Carruthers, J. Boucher (eds), *Language and Thought: Interdisciplinary Themes*, Cambridge: Cambridge, 184–200.
- Спербер и Вилсон 1986/95: D. Sperber, D. Wilson, *Relevance: Communication and cognition*, Oxford: Blackwell.

Речници

РМС 2007: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

WHAT DOES (KO)BAJAGI ACTUALLY ENCODE? A CONTRASTIVE COGNITIVE-PRAGMATIC ANALYSIS

Summary

The subject of the research conducted in this paper are examples that contain the lexeme *(ko)bajagi*. In dictionaries the lexeme *(ko)bajagi* is mainly defined in terms of the synonyms – *kao (da)* and *tobož(e)*. My analysis has shown that the examined lexeme has two separate functions – a pragmatic marker (which encodes a procedure) and an adverb (which encodes a concept). The first part presents a contrastive analysis; it discusses *(ko)bajagi* in relation to *kao* and *tobože*. The second part is an analysis of the corpus; namely, the pragmatic marker *(ko)bajagi* and the adverb *(ko)bajagi* are analyzed separately. The results of the analysis indicate that the pragmatic marker encodes the procedure of negating (to a lesser or greater extent) of the material under its scope. On the other hand, the adverb *(ko)bajagi* (also in its attributive and substantive functions) encodes a conceptual meaning synonymous with *false/spurious*.

Keywords: *(ko)bajagi*, conceptual meaning, procedural meaning, Relevance Theory, pragmatic marker, echoic use

Nina Ž. Manojlović

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25–26. октобар 2024)

Књига I

СРПСКИ ЈЕЗИК – СИСТЕМ И УПОТРЕБА

Одговорни уредници

Проф. др Милош Ковачевић (главни уредник)
Проф. др Јелена Петковић

Секретар Уредништва

Марија Луковић

Лектура и коректура – српски језик

Марија Луковић

Лектура и коректура – енглески језик

Проф. др Даница Јеротијевић Тишма

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

За издавача

Проф. др Никола Бубања
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

ИСБН

978-86-6218-001-8 (низ)
978-86-80596-95-2

Тираж

60

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност
(19 ; 2024 ; Крагујевац)**

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XIX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25-26. октобар 2024). Књ. 1, Српски језик - систем и употреба / [уредници Милош Ковачевић, Јелена Петковић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет Универзитета, 2025 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 319 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 60. - Стр. 5-9: О трокњижју са XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредништво. - Стр. 11-12: О лингвистичкој књижи XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредници. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-6218-001-8 (низ)

ISBN 978-86-80596-95-2

а) Српски језик -- Зборници

COBISS.SR-ID 178009097